

Становище

за
дисертационния труд на
проф. д-р Емануел Мутафов

на тема:

„Митрополитският храм „Св. Стефан“ в Несебър и неговият художествен кръг:
културен контекст, интертекстуалност и интервизуалност

за присъждане на научната степен
доктор на науките

Изследването на проф. Мутафов е с обем от 364 страници. Към тях са приложени списък на илюстрациите (стр. 365-370), иконографски индекс (стр. 377-383) библиография (стр. 384-399), разчетени текстове на надписи върху камък и др.¹; и резюме на английски език (стр. 399-407).

Освен текст, предложението за обсъждане труд съдържа 118 илюстрации (повечето от тях фотографии) и 13 схеми.² Някои са дело на други изследователи (винаги точно цитирани), а други принадлежат на автора.

Книгата може да бъде видяна като завършек на изследванията на проф. Мутафов по иконография и храмова епиграфика, започнали най-малко преди 12 години във връзка с работата му по редакцията на надписи в църкви, включени в „Корпус на стенописите от XVII в.“³

Основен материал и център на изследването е комплексът от стенописи, икони и надписи в несебърския храм „Св. Стефан“, наричан „Новата митрополия“.⁴

Първата задача на Емануел Мутафов, с която той се е справил превъзходно, е изчерпателното описание на наличните стенописи и икони, повечето от които са създадени при обновяването на храма, случило се на границата на XVI и XVII век.⁵

Многократно и по различни начини авторът изразява убеждението, че чистото описание на художествения паметник е само условие и начало на неговото разбиране. Това е известно на иконописците; затова те снабдяват изображенията с надписи, указващи идентичността на фигурите и изразяващи посланието, което тяхното визуално присъствие отправя към християнина.

---

¹ Вж. стр. 371 и 375.

² Автореферат, стр. 63.

³ Автореферат, стр. 7.

⁴ „Това изследване се занимава с... 2. Новата митрополия („Св. Стефан“) в Несебър и нейния художествен кръг като пример за високо изкуство по българските земи в края на XVI и XVII в., вписани в широк балкански контекст (стр. 9).

⁵ Стр. 100-225. На следващите стр. 225-251 се прави описание на стенописите и иконите от XVIII в.

Наред с написаното до образите на иконите и върху разтворените книги и свитъци, които те държат, в „Св. Стефан“ се откриват и други надписи, някои от които със сравнително голям обем – като пълния текст на Символа на вярата.⁶

Всички те са разчетени и предложени на читателя в съгласие с правилата за издаване на такъв епиграфски материал. Първо надписът се възпроизвежда по начин, близък до наличния (с главни букви и отбелязване на съкращенията); след това се нормализира (изписва се с главни и малки букви, поставят се препинателни знаци и се внасят допълнения, където текстът се разчита трудно или се подразбира); накрая се прилага превод.⁷ В случай, че надписът е бил публикуван и коментиран, авторът препраща към изследванията и посочва подобренията, които предлага.

Този голям художествен и текстови материал изисква съответстващи коментари. На първо място трябва да се обсъди датировката на стенописите и иконите, и въпросът за организаторите на работата по тях.⁸ След това да се поясни защо изображенията са създадени в точно този вид. Това включва предположения за източниците на иконографската програма (наръчници/ръководства за иконописци);⁹ а също и сравнение с други, подобни на тях.¹⁰

Тези сравнения, на които авторът е отделил много внимание, включват най-напред сравнително отдалечени паметници (стенописи и икони от вътрешността на нашите земи, от Атон, днешна Сърбия, Гърция и Албания);¹¹ а след това се насочват към един по-близък художествен кръг, в който влизат паметници от града и околността. Става дума за несебърските „Възнесение Христово“ („Св. Спас“), „Св. Георги Мали“¹² и църквата на о. „Св. Анастасия“.¹³

Съществуването на такъв забележителен паметник на църковното изкуство като „Св. Стефан“ не може да бъде обяснено без да се направи преглед на историята на Несебър като търговски, църковен и културен център на южното Черноморие. Той има това положение както благодарение на полуостровното очертание на бреговата линия, превръщащо го в удобно пристанище, така и на близостта до столицата на империята. Това е Цариград - столица и същевременно седалище на патриаршията, която през османския период е съумяла да поеме духовното обгрижване на всички гръко-, славяно- и другоезични християни от региона.

Емануел Мутафов въвежда читателя в този контекст и го прави с лекотата и прецизността на професионален историк.¹⁴

---

⁶ Стр. 222-223.

⁷ Вж. примерно стр. 178, изображението на пр. Исаия.

⁸ „Основното преустройство се свързва с личността на месемврийския владика Христофор (1593-1607)“ (стр. 97).

⁹ „В иконографската програма на Новата митрополия в Несебър през XVI в. е използван иконографски наръчник от типа на този на поп Даниил. Вече съм изказал тезата, че Даниил е преписал в Иерусалим пострата ерминия, която е била в обращение на Балканите още от края на XVI в.“ (стр. 39).

¹⁰ Вж. пак там (стр. 178): „този [липсващият на изображението в „Св. Стефан“] текст е изписан на свитъка на същия пророк в манастира Патерон, а той от своя страна е почерпан от иконографския наръчник на поп Даниил“.

¹¹ Трапезария на „Ставреникита“, „Св. Никола“ в Ново Хопово, католикон на манастира „Патерон“ в с. Литино, Янинско и др. (стр. 371).

¹² И двете изписани в началото на XVII в., малко след „Св. Стефан“. „Св. Георги Мали“ е разрушена след ВСВ, стенописите са пренесени в Народния археологически музей през 1948, част от тях се съхраняват в криптата на „Св. Александър Невски“ (стр. 323-324).

¹³ Известен по времето на социализма като „Болшевик“.

¹⁴ *Културен контекст*, стр. 19-43.

И така, що се отнася до техническата работа, очаквана от един историк на изкуството, тя е извършена по образцов начин. Наред с това, както е заявено още в заглавието и след това във въведението,¹⁵ проф. Мутафов се стреми към нещо повече.

Той дискутира не просто отделните артефакти, съставлящи интериора на един православен храм, но и цялостния им смисъл и общо впечатление, което те произвеждат върху християнина. Според него целият този ансамбъл от изображения и писани текстове се стреми да даде усещане за присъствието на Логоса – предвечното Слово, явило се в историята с човешки образ и приело човешка природа, без при това да загуби божествената.

Усещането за това присъствие е целта на архитектурната и художествена работа по храма, към която е добавен избраният текстови материал.

Ето защо ако изследователят на един архитектурно-художествен ансамбъл, какъвто е всеки православен храм, иска да разбере замисъла на неговите създатели, той трябва да се занимае с него в цялост. Трябва да работи едновременно като историк, изкуствовед и филолог: да има осведоменост и разбиране за архитектурата на този вид сгради, за църковното изобразително изкуство, за историята на областта и региона; да бъде епиграф и познавач на художественото образование от епохата.

Такава компетентност и съответстващ на нея начин на изследване има предвид проф. Мутафов, когато въвежда в заглавието думите „интервизуалност“ и „интертекстуалност“.

Това са термини, визиращи взаимовръзките между произведенията на изобразителното изкуство и паметниците на словесността. Тях изследователят трябва да търси и разкрива, за да обясни присъствието и вида на наличните артефакти; а след това да обедини узнатото за образността и словесността, за да посочи как те се отнасят до висшата цел на храмовия ансамбъл – припомнянето на съществуването и присъствието на Логоса.¹⁶

Такъв е смисълът на дисертационния труд с който имах честта да се запозная и за който е написано това становище.

Прочетох споменатите в автореферата научни приноси на изследването и не възразявам срещу нищо от казаното.

Предлагам на колегите от уважаемото научно жури да подкрепят дисертационния труд на проф. д-р Емануел Мутафов и да му присъдят научната степен *доктор на науките*.

доц. д-р Николай Гочев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

---

¹⁵ Вж. стр. 9-13.

¹⁶ „Тази единна и божествена „реалност“, осъществена чрез интертекстуалността и интервизуалността, ще наричам тук Логос“ (стр. 10).